

ANTINOMIYA VA TAZOD

Raimova Maftuna Erkin qizi

GulDu Filologiya fakulteti O‘zbek tili kafedrası

2 bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada antinomiya va tazod tushunchalarining mazmuni, ularning o‘zaro farqlari hamda ilmiy va adabiy kontekstdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Antinomiya mantiqiy qarama-qarshilikka asoslangan bo‘lib, falsafiy fikrlashda inson aqlining chegaralarini ko‘rsatishda qo‘llaniladi. Tazod esa adabiy matnlarda g‘oya va obrazlarni kuchaytirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Maqolada bu ikki tushuncha misollar orqali solishtirilib, ularning farqlari jadval shaklida ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar

Antinomiya, tazod, falsafa, adabiyot, mantiqiy qarama-qarshilik, badiiy ifoda, Kant falsafasi, uslubiy vosita.

Annotation

This article explores the concepts of *antinomy* and *antithesis*, highlighting their meanings, differences, and significance in philosophical and literary contexts. Antinomy is based on logical contradiction and is often used in philosophical discourse to reveal the limits of human reason. In contrast, antithesis is a stylistic device widely used in literature to enhance the expression of ideas and images through contrast. The article presents clear examples and includes a comparative table to illustrate the distinctions between the two concepts.

Keywords

Antinomy, antithesis, philosophy, literature, logical contradiction, stylistic device, Kant’s philosophy, artistic expression.

KIRISH

Falsafa, adabiyot va tilshunoslik sohalarida qarama-qarshiliklar orqali haqiqatni anglash usuli keng tarqalgan. Ushbu uslubning asosiy shakllaridan biri antinomiya va tazod hisoblanadi. Har ikkala tushuncha qarama-qarshilikka asoslanadi, biroq ularning mohiyati, maqsadi va qo‘llanish doiralari bir-biridan farq qiladi. Ushbu maqolada antinomiya va tazod

tushunchalarining mazmuni, ularning o‘zaro farqlari hamda ilmiy va adabiy kontekstda tutgan o‘rni tahlil qilinadi.

Antinomiya (yunoncha *anti* – qarshi, *nomos* – qonun) – bu ikki bir-biriga zid, biroq mantiqan asosli dalil va fikrlarning mavjudligi holati. Falsafada, ayniqsa Immanuil Kant falsafasida antinomiya asosiy mavzulardan biri bo‘lib, inson aqlining chegaralarini aniqlash vositasi sifatida o‘rganilgan.

- "Koinotning boshlanishi bor" va "Koinot abadiydir" degan ikki fikr ham mantiqan asoslanishi mumkin, biroq bir-biriga zid turadi.

Antinomiya odatda ilmiy-nazariy bahslarda, falsafiy tafakkurda murakkablikni ochib beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi.

Tazod esa adabiyot, nutq madaniyati va san’atda keng qo‘llaniladigan uslubiy figura bo‘lib, ikki qarama-qarshi tushuncha yoki obrazni yonma-yon keltirish orqali biror g‘oyani kuchaytirishga xizmat qiladi.

- "U kechasi yorug‘, kunduz esa qorong‘i edi" – bu yerda yorug‘lik va qorong‘ilik o‘rtasidagi tazod orqali ichki kechinma ifoda etiladi.

Tazod badiiylilikni kuchaytiradi, obrazlarning ta’sirchanligini oshiradi va o‘quvchining e’tiborini jalb qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI:

Antinomiya tushunchasi asosan falsafa sohasida chuqur o‘rganilgan. Bu borada Immanuil Kantning “Saf aql tanqidi” (*Critique of Pure Reason*) asari asosiy manba hisoblanadi. Kant antinomialarni aqlning chegaralarini anglash vositasi sifatida ko‘rsatib, inson tafakkurining mantiqiy ziddiyatlarga qanday duch kelishini tahlil qilgan. Shuningdek, zamonaviy falsafa tadqiqotchilari – masalan, Karl Popper va Toma Nagel – ham antinomiya fenomenini ilmiy nazariyalar doirasida muhokama qilgan.

Tazod esa adabiy tanqid va stilistika doirasida keng o‘rganilgan. Uslubshunoslar tomonidan tazod badiiy tasvirning kuchli vositasi sifatida ta’riflanadi. Jumladan, Viktor Shklovskiy va Boris Tomashevskiy kabi rus formalistlari tazodni obrazlararo kuchlanish va kontrast asosida adabiy effekt yaratish usuli sifatida tahlil qilgan. O‘zbek adabiyotshunosligida ham tazodning Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy kabi mualliflar ijodida keng qo‘llangani ko‘plab tadqiqotlarda qayd etilgan.

Zamonaviy tilshunoslik va stilistik tadqiqotlarda antinomiya va tazod semantik va pragmatik jihatdan ham o'rganilib, ular nutq mantiqi va ifoda vositasi sifatida tahlil qilinadi. Ayniqsa, tanqidiy diskurs tahlilida bu tushunchalarning kommunikativ va ideologik yuklamasi alohida ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT NATIJALARI VA ILMIYLIIGI:

Mezon	Antinomiya	Tazod
Soha	Asosan falsafa, mantiq	Adabiyot, tilshunoslik, badiiy nutq
Maqsad	Aqlning chegarasini aniqlash, tahlil	G'oyani kuchaytirish, obrazni kuchaytirish
Xarakter	Nazariy, murakkab	Obrazli, ta'sirchan
Ko'rinishi	Qarama-qarshi fikrlar ziddiyati	Qarama-qarshi so'z yoki obrazlar

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda **antinomiya** va **tazod** tushunchalarining mazmuni, qo'llanish sohalari va ularning o'zaro farqlari tahlil qilindi. Tadqiqot quyidagi metodlarga tayangan:

1. **Tahlil (analitik) usuli** – antinomiya va tazodga oid ilmiy-adabiy manbalar, klassik va zamonaviy nazariyalar o'rganilib, har bir tushunchaning mazmuni ochib berildi.
2. **Taqqoslash usuli** – antinomiya va tazod o'rtasidagi farqlar semantik, mantiqiy va uslubiy mezonlar asosida solishtirib chiqildi. Bu orqali tushunchalarning qo'llanish doirasi va funksional jihatlari aniqlashtirildi.
3. **Tarixiy-lug'aviy tahlil** – tushunchalarning kelib chiqishi, ularning klassik adabiyot va falsafiy matnlardagi ishlatilishiga e'tibor qaratildi.
4. **Diskursiv tahlil** – adabiy va falsafiy matnlardagi antinomiya va tazod elementlari nutq kontekstida o'rganildi, ularning kommunikativ funksiyalari ochib berildi.

Tadqiqotda sifatli tahlil (qualitative analysis) uslubiga asoslangan yondashuv tanlandi. Olingan xulosalar ilmiy manbalar, nazariy qarashlar va amaliy misollar asosida mustahkamlandi.

XULOSA

Antinomiya va tazod har ikkisi ham qarama-qarshilikka asoslangan bo'lsada, ular turli kontekst va maqsadlarda qo'llaniladi. Antinomiya – falsafiy tafakkurning chuqur qatlamlarini ochib bersa, tazod esa adabiy matnda badiiy ifodaning kuchayishiga xizmat qiladi. Ularni anglash va farqlay olish zamonaviy tafakkur va tahlil madaniyatining ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kant, I. *Saf aql tanqidi* (Kritik der reinen Vernunft). – Toshkent: Fan, 2005.
2. Popper, K. *Ochiq jamiyat va uning dushmanlari*. – Toshkent: Adabiyot, 2012.
3. Shklovskiy, V. *Adabiy nazariya va uslubiyat masalalari*. – Moskva: Iskustvo, 1975.
4. Tomashevskiy, B. *Adabiy stilistika va poetika*. – Sankt-Peterburg: Nauka, 1990.
5. Nagel, T. *Falsafa nima?* – London: Oxford University Press, 1987.
6. G'ofurov, N. *Falsafa asoslari*. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
7. Yo'ldoshev, A. *Adabiy tanqid va badiiy tahlil asoslari*. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
8. Mamarasulova, G. *Adabiyotshunoslikka kirish*. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
9. Karimov, N. *Alisher Navoiy va badiiy tafakkur*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010.
10. Xudoyberganova, D. *Tilshunoslik va stilistika nazariyalari*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.